PRINTED BOOK

THE VEDIC PATH

Quarterly Journal of Vedic, Indological
and Scientific Research
Gurukula Kangri Vishwavidyalaya,
HARDWAR

No – 11

To,

____

____

____

If not delivered, please return to :

Dr. R. L. Varshney
Editor, Vedic Path
'Dreamland'
P. O. Gurukula Kangri-249 404
HARDWAR, U. P., INDiA.

① पेज - 2

- 30×14×0.1 c.m.

विषय - व्याकरण

अद्यजतइति भाव: जयानाथित्यं भूतलक्षणा

....

अत्र आभिधौतीत्येतत्यदत्रयं नठ समास:

② सिद्धान्त चंद्रिका

पेज = 1

~~[illegible]~~ = 30 × 10.5 × 0.1 c.m.

श्री गणेशायनम: प्रयोगोति तत्र पंचविध:

....

यथाघट: क्रियते देवदत्तेन ६ ~~[illegible]~~ अनभि-हितं कर्मयथाओदनं पचाति सूपकार:

No-11

मिनष्ट[illegible] तस्त्वेनगमनाद्देगः प्रीणयाम्यजन्तस्इति भावः जहानातिस्मभजनलक्षणत्वमुपपादयति ज
हात्याचरति जहात्यन्त्रोऽर्थं यत्नापरसत्वेनहि स्थितः इत्यर्थः संज्ञो ज्ञाग्रवद्योधनेऽहस्यप्रमेवगच्छ
ते नहि जनी[illegible]र्भावइति तस्याकर्मकत्वात् ऊरुः प्रात्मागस्यत्तरत्वस्याख्योवोनतुसंज्ञोपेन
निष्पन्नतयान्तात्तत्पणकत्वाच्छेद्याप्रायेनाह जानातेरिति संजानीतइति संप्रतिभ्यामनाध्या
इतिकर्तृ ऊधोगेपरत्वात्कर्तृकर्म[illegible]तिषष्ठ्येवयितुः संज्ञाना ग्याध्यानेनविनाविताऽर्चा
संजानाति हरस्ततरत्वाह ग्याध्यानेनपरत्वादधीगर्थेतिषष्ठी मातुः संजानातीतितत्र न
त्वेशोपाधिकात्वादितिमनोरमायांस्थितं ततो हेतुरिहलौकिकः फलसाधनोभूतोगृह्यतेनतु
नस्वयोजको हेतुरस्तीति हेतुमः तस्यचकारणत्वकर्तृसंज्ञाविधानात् कर्तृत्वादेवतृतीयासिद्धे
रित्याह हेत्वर्थस्यादि नतुलौकिकहेतोरपि करणत्वादेवतृतीयासिद्धेः किमनेनेत्याशंक्य
हेतुत्वकरणत्वयोर्भेदमाह द्रव्यादीति ग्यादिशब्देन गुणक्रियेगृह्येते द्रव्यगुणक्रियानिरूपितं
निर्व्यापारस्यापारहेतित्वञ्चपरितन्त्रेतुत्वमित्यर्थः करणत्वन्तु [illegible] क्रियामात्रनिरूपि

नेव्यापारवद्धितिवपनन् करणत्वमिनत्वर्थः एवं च हेतुकरणयोर्भेदादन्यतरेण न्यहणान्यथा
सिद्धिर्नेत्याशङ्केतिभावः उक्तं च दुःखादिति अयोहेतुः करणं नियतक्रियं गतानाम्रिनेतृव्यापारेति
यतहेतुरिति व्यतरिति दुःखादिति यद्वे हेतौ नतोहरति दंडेन घटं इति दंडे हेतुको घटः स्वर्धः अत्रा
द्विव्यापारोदलवासावाभासा क्रियाशत्वविच्छेभावात्करणत्वं नास्तीतिभावः क्रियाविवक्षयाद
स्तरणमाह गुणेनत्वबृहति गुणशब्देन हपरमापूर्वकृत्यन्ते नस्यचेहरिदर्शनेनकृपाक्रियात्वा
वित्वं संभवेपि व्यापारवत्वमस्येवेति करणं करणं यो विवक्षनेनैव न तीया विदा गुणविवक्षेन
गुणेनगोरवरोस्मामुच्छार्थे जटाभिस्तापसं इत्यादौ तुल्यस्थले तत्वभावविवक्षायां हेतुत्वा
विवेतृयादेनानयातानृतीयेतीसम्मतलक्षणइत्यादौ मिमिताः अन्ये केचित् तुमने दुःखादि
साधारणत्वोद्भूतत्वस्वहेतताविवक्षनेनैव वादीनहन्तहत्यादिप्रयोगसिद्धेः कर्तृकरणयोरितिसू वे
करणग्रहणं न कर्तुं शक्यं करणसंज्ञानात्वाच्छपकीकरणाधिकरणयोश्चस्याघ्रमिति न्तु
नेत्रक्रियासाधकं मंत्रव्यापारवत्त्वेन विवक्षितं चेत्करणं नो चेद्धेतुः दुःखसाधकत
व्यापारवत्त्वाभावान्नकरणत्वमिति भावः यथा तु यागादि कर्मेव पुरुषशब्देन विवक्षितेन दानस्य ५ २३

न४१

३

मत्संदंडादेरव्यापारवत्वेपि हेतुत्वमेव गमेवरामेणवाणोहतइत्यादौ हननेर्वाणादिर्निमित्तमि
त्यनाव देव यदाविवदपतेतदाहेत्वाविषयनेनैवतृतीया वाणव्यापारसाध्यफलविपो
त्ये गाम्यपरत्वं व्यापारविशिष्टत्वेनविवक्षायांतु हेतुत्वाविवक्षणात्कर्तृकरणयोरिति करणे तृती या४
यासारथ्ये स्मादुः फलेममायीति एतच्चाश्रयत्वस्य पदस्य सत्वं अध्ययनेनेति नादर्थो
विवक्षायां न च तदर्थ्यापि भवनीति चतुर्थ्यापि सेहे वं तृतीयाविकल्प्यते अध्ययने नावसति
ष् अत्र केचित्समर्थि कुर्वन्ति अध्ययनेन वसतीत्यत्र दंडेन हेतुको घट इति वदध्ययनहेतुको
निवासः सर्वप्रत्ययीकारेऽप्ययं विशेषः अध्ययनस्य फलेन सहाभेदः संसर्गः उपकारकत्वेन सहाल
तिरूपकता तेन तस्य फलाभिन्नाध्ययननिरूपितोपकारकत्वाश्रयपतिवसनानुकूलव्यापार इत्य
र्थः उपकार्यं साध्यं फलमपि तदेवेति गम्यमानापीति अपि शब्देन श्रूयमाणक्रिया समुच्चीय
२०४ ते केवलं श्रूयमाणे वक्रियाविभक्तौ प्रयोजिका किं तु गम्यमानापीति भावः साधनेति सा
ध्यमितयत्र प्रकृतिजन्यबोधानुकूलतर्थ्यप्रतीतिभावः अपादानेति एतच्च दाणापस्मसाचनत्र
दंडेन घट इत्यत्र दंडेन निरूपितोपकार्यत्वाश्रयो घट इत्यर्थः ३४

र्थं यदृत्वनेन ज्ञाप्यत इति मनोरमायां स्थितं केचित्तु पश्चिमकुर्वन्ति अपि त्वविहस्यदृत्वेत्तेवाच
निकएवान्योग्यास्तस्याय कस्मिन्निति तस्यासंबद्धत्व इति तास्त्रमासीदित्तिलङ् याधाधेतिवद्वादेशः
कोमुकस्रीति लावयनपदेस्याद्दिनाकमेकर्मकम् इतिनीया । कर्मणा येमभि संज्ञाकरणमन्वर्थ
संज्ञाविज्ञानार्थं सम्यक्प्रदीयतेऽस्मै तन्नं संप्रदानमिति अत एवाह दानस्येति दानक्रियाकर्मणा
कं कर्त्ता यमभिप्रैति स संप्रदानं स्यात् इति बाल इकारस्य संप्रदानसंज्ञा कर्मणेत्यर्थः तेनाजां नयति ग्रामं हरति नि दं धा५४
तिवद्देवदत्तादेर्नाति प्रसंगः दानं चात्र गौणं हृत्वा परस्वत्वनिवृत्तिपूर्वकं परस्वत्वापादानं अत एव र
जकस्य वस्त्रं ददातीत्यादौ न भवति तत्र हि ददातिर्भौक्तः एतच्च यतिमते भाष्यमतेनुनान्वर्थ
तायामाग्रहः खंडिकोपाध्यायः शिष्याय चपेटां ददातीति प्रयोगात् रजकस्य ददातीति प्रयोगस्तु
शेषत्वविवक्षायां भविष्यति न चैवमजां नयति ग्राममित्यादावतिप्रसंगः शेषत्वः अजां प्रतिग्रामस्य
शेषित्वाभावात् यमभिप्रैतीत्युक्त्या हि यमिति निर्दिष्टस्य शेषित्वे कर्मणा प्राप्तो षष्ठत्वं लभ्यते गां ददाति तु
विप्रस्य शेषित्वमस्तीति भवति तस्य संप्रदानसंज्ञा अत्राप्य भिप्रै नीत्येतत्सदृशचयं तत्पुरुषसमासः उदा २६

1

श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रयोगे ति तत्र पंचविधः कर्त्ता इति [illegible] १ हेतु कर्त्ता २ कर्म कर्त्ता ३ अविहित कर्त्ता ४ अनविहित कर्त्ता ५ चेति तत्र स्वतंत्र क
र्त्ता यथा पुरुषं करोति देववत्तः १ हेतु कर्त्ता यथ [illegible] शिष्यो ग्रामं गमयति शिष्यं ग्रामं गतः २ कर्म कर्त्ता यथा स्वयमेव पठ्यते कुशलबु
द्धिः ३ अभिहित कर्त्ता यथा ग्रामं गच्छति य [illegible] विहित कर्त्ता यथा लोकः क्रियते विष्णुना ५ कर्म सप्तविधं भवेत् ईप्सितं अनीप्सितं २
ईप्सितानीप्सितं ३ अकथितं ४ कर्तृकर्म ५ अ [illegible] र्म ६ अनभिहितं कर्म ७ तत्रेप्सितं कर्म यथा ओदनं भुंक्ते मनुष्यः १ अनीप्सितं कर्म य
था विषं भक्षयति कन्दः २ अनीप्सितं कर्म [illegible] यसं मलयमत्रपतितं सोमदत्तवति कालकः ३ अकथितं कर्म यथा गां दोग्धि पयो
गोपालः ४ कर्म यथा गमयति पुत्रं ग्रामं पिता ५ अभिहितं कर्म यथा घटः क्रियते देवदत्तेन ६ अनभिहितं कर्म यथा ओदनं प
चति सूपकारः ७

श्री

अंहसिद्धानेचंद्रिकांकुर्वे
प्रमाणेनज्योर्थसिद्धांतः
सिधू